

Rosja wobec Północy, Północ wobec Rosji

Rosja jest krajem utożsamianym z północą, zwłaszcza po rozpadzie Związku Radzieckiego, w wyniku którego oddzieliły się od największej republiki związkowej pozostałe, położone bardziej na południu i zachodzie. W regionalizacji fizycznogeograficznej, zaproponowanej przez Międzynarodową Federację Dokumentacji (FID) do Europy Północnej zaliczono stosunkowo nieduży obszar Rosji, składający się z pięciu jednostek¹. Natomiast w skład Azji Północnej wchodzi wszystkie obszary Federacji Rosyjskiej położone na wschód od Uralu, podzielone na dziewięć dużych jednostek² (Kondracki J., 1997). Stosunkowo łatwo jest przypisać temu największemu pod względem powierzchni państwu świata określenie kraju północy, co w głównej mierze wynika z jego położenia geograficznego, należy jednak pamiętać, iż część przedstawicieli innych dyscyplin naukowych uważa, że Rosja to kraj Południa. Zdecydowanie trudniej jest wyznaczyć granicę, oddzielającą obszary północne i południowe wewnątrz Rosji.

Północ Rosji

Północ, definiowana jako kierunek geograficzny, przypisywany do określonej części państwa, odgrywa w Rosji znaczenie szczególne, o czym świadczy m.in. fakt, iż określenie to zapisywane jest dużą literą. Tylko dla tej części kraju powstały specjalne terytorialne struktury w parlamencie i rządzie, np. Państwowy Komitet Federacji Rosyjskiej ds. Rozwoju Północy oraz Komitety ds. Problemów Północy w obu izbach Zgromadzenia Federalnego. W Rosji zamieszkaney przez przedstawicieli kilkudziesięciu narodowości powstały liczne opracowania poświęcone narodom Północy, acz nie istnieją podziały określające nacje wschodu, zachodu, czy też południa. Problem w zdefiniowaniu Północy, jako regionu wynika z faktu, iż w rosyjskim ustawodawstwie nie jest zapisane, które dokładnie części kraju, ten

---

¹ Są to: Europejskie Wyspy Arktyczne, Ziemia Franciszka Józefa, Nowa Ziemia, Półwysep Kolski i Pojezierze Karelskie.

² Są to: Nizina Zachodniosyberyjska, Platforma Środkowsyberyjska, Niecka Środkowojakucka, Syberia Północno-Wschodnia, Góry Południowsyberyjskie, Góry Wschodniosyberyjskie, Przymurze, Kraina Ochocko-Kameczacka i Wyspy Północnosyberyjskie.

region tworzą. Podział administracyjny również uniemożliwia określenie granicy między Północą, a pozostałą częścią Rosji, gdyż okręgi federalne, grupujące obwody, okręgi autonomiczne, kraje i republiki, wykazują wyraźny układ południkowy. Również geografowie fizyczni, kierujący się przede wszystkim czynnikami geofizycznymi (w tym m.in. charakterem i natężeniem oświetlenia) i uwarunkowaniami klimatyczno-glebowo-roślinnymi mają duże trudności w określeniu południowej granicy regionu północnego. Naturalną barierą oddzielającą arktyczne geosystemy Północy od borealnych mogłaby być granica lasów, dla wielu jednak dużym problemem jest zakwalifikowanie lasotundry. Liczne wskaźniki na tych obszarach, m.in. dotyczące procesów geomorfologicznych i glebowych oraz warunków zasilania rzek wskazują na bliskość lasotundry do sąsiadującej z nią na północy tundry, tym samym obszar regionu uległby powiększeniu. Inni naukowcy uważają nawet, iż zakres systemów przyrodniczo-strefowych Północy należy jeszcze bardziej powiększyć o tereny porośnięte przez tajgę (Gorbackij G.V., 1967). Istnieją również opinie głoszące, iż nie przywiązując zbyt dużej uwagi do właściwości środowiska geograficznego, granica Północy powinna mieć przebieg geometryczny, niezgodny z uwarunkowaniami naturalnymi. Jedna z nich głosi, iż obszary Północy tworzą wszystkie tereny położone za kołem podbiegunowym. Krytycy tego wydzielenia wskazują na stosunkowo małą powierzchnię, w żaden sposób nieodpowiadającą części kraju, utożsamianej z Północą. Przeciwną wizję określenia granic regionu przedstawiają osoby, które uważają, iż rosyjska Północ to cały obszar Syberyjskiego i Dalekowschodniego Okręgu Federalnego w azjatyckiej Rosji oraz Północno-Zachodni Okręg Federalny w europejskiej części kraju. Jeszcze inną granicę zaproponował Golubčikov J.N. (1999), który sugeruje na mapie współczesnej Rosji przeprowadzić linię, łączącą Archangielsk z Chabarowskiem i tym samym podzielić obszar państwa na dwie, w przybliżeniu równe, części – południową i północną. Wyznaczona w ten sposób granica dzieli terytorium kraju na dwa obszary, silnie zróżnicowane pod względem zaludnienia. W odróżnieniu od południa, zamieszkanego przez 95% ludności Rosji, na Północy mieszka zaledwie 5%, co odpowiada około 7 milionom osób. Rozmieszczenie ludności na tym obszarze odznacza się silnym rozproszeniem przestrzennym. Nieliczne jednostki osadnicze wykazują wyraźny charakter punktowy i przywołują skojarzenie z niewielkimi wyspami na oceanie. Pokonanie dzielących je odległości drogą lądową jest w wielu przypadkach niemożliwe, a na pewno w znacznym stopniu utrudnione.

Mimo tego, iż na temat Północy powstało wiele opracowań, tworzonych przez przedstawicieli różnych dyscyplin naukowych, nadal można spierać się i zastanawiać nad ustaleniem granic regionu, który istnieje w świadomości Rosjan od wieków.

Rosja wobec Północy

W czasach Związku Radzieckiego opracowano i nieprzerwanie doskonalono koncepcję państwowego rozwoju produkcyjnych sił Północy. Głównym autorem owej teorii był twórca radzieckiego zarządzania Północą S.V. Slavin. Natomiast N.N. Nekrasov i A.G. Aganbegiân podejmowali poważne próby utworzenia teoretycznych podwalin pod tę koncepcję. Wykazywali efektywność długotrwałych nakładów inwestycyjnych (Agranat G.A., 1998). Głównym czynnikiem, który zdecydował o zagospodarowaniu regionu, były liczne bogactwa, znajdujące się na tych trudno dostępnych obszarach. Już w czasach carskich wśród towarów najchętniej przywożonych z Północy do pozostałej części kraju były futra i skóry zwierząt oraz cenne gatunki ryb. Dopiero odkrycie licznych surowców mineralnych ostatecznie zdecydowało o konieczności zagospodarowania tych ziem. Występujące na tych obszarach surowce, m.in. ropa naftowa, gaz ziemny, rudy metali kolorowych i szlachetnych należą do największych na świecie. Niektóre z nich, np. talnahickie złoża rud miedzi i niklu, diamenty Jakucji, złoża złota na Czukotce oraz rudy apatytu i nefelinu na Półwyspie Kolskim wyróżniają się wysoką koncentracją cennych składników oraz wyraźną przestrzenną zwartością. Na rosyjskiej Północy na jednego mieszkańca przypada 100-200 razy więcej zasobów naturalnych i nietkniętych działalnością człowieka ziem, niż w pozostałej części Europy (Kotlâkov V.M., i in., 1998).

Do zagospodarowania licznych złóż sprowadzono rzesze ludzi, z których znaczna część, zwłaszcza w początkowym okresie została do tego zmuszona. Zakładano stałe punkty osadnicze, które obecnie w zastraszającym tempie zmniejszają swe zaludnienie. Zwolennicy stałego osadnictwa na rosyjskiej Północy podkreślają, iż tylko w warunkach przymusu była możliwość pełnego zagospodarowania tych ziem. Badania prowadzone wśród ludzi urodzonych w cieplejszych regionach świata, a żyjących w trudniejszych warunkach środowiskowych wykazują, iż osoby te są w stanie dość łatwo przystosować się do zimna. Podobnie jak liczni Wietnamczycy pracujący jako marynarze statków rybackich na Alasce, także urodzeni na Ukrainie oraz w republikach środkowoazjatyckich szybko przyzwyczajają się do niedogodności klimatycznych na rosyjskiej Północy. Zdecydowanie trudniej natomiast jest przystosować się emigrantom z obszarów polarnych do życia w południowej, a nawet środkowej Rosji (Golubčikov J.N., 1999).

Jednak należy pamiętać, iż trudne warunki klimatyczne na tych obszarach utrudniają życie ludności w wielu dziedzinach, m.in. uniemożliwiają działalność rolniczą. Tym samym

ceny produktów żywnościowych są nawet kilkakrotnie wyższe, niż w cieplejszych częściach Rosji. Niemożność produkcji żywności na rosyjskiej Północy nie wynika jedynie z faktu, iż obszary te ze względu na warunki klimatyczne nie mogą być w znacznym stopniu wykorzystywane rolniczo. W historii wielu kolonizacji zagospodarowanie przemysłowe poprzedzało rolnicze, a na przedstawianym obszarze jest ono w niewielkim stopniu reprezentowane. Krytycy małego wykorzystania rolniczego tych terenów przypominają opracowania Vavilova N.I. (1965) o nieistnieniu geograficznej i klimatycznej północnej granicy gospodarowania wiejskiego. Jedną z charakterystyk uprawy ziemi jest to, że w tych trudnych warunkach udaje się wypracować agrotechnologię, dobrać określony skład upraw rolnych. W polarnych stacjach w Chibinach i nad Peczorą szybko dojrzewały wysokogórskie, a więc zimnolubne śródziemnomorskie gatunki owsa, etiopskie jęczmienia, pamińskie pszenic ozimych. Poddawane krytyce jest obecne małe zaangażowanie ludności w prace polowe i związane z hodowlą bydła, zwłaszcza w porównaniu z istniejącymi opisami z lat 20. XX wieku. W Murmańsku w 1922 roku na 100 mieszkańców przypadało 37 krów, 60 owiec i 45 reniferów. Podobnie w istniejącym do dziś osiedlu Niżnaja Piesza, każde gospodarstwo na początku XX wieku posiadało 12 krów, 4-6 koni, a w wielu było po 50-200 reniferów (Volens N.V., 1922). Realizowana działalność rolnicza prowadzona była w warunkach stałego osadnictwa i w znacznym stopniu przyczyniała się do poprawy warunków życia.

Przeciwstawna koncepcja krytykuje prezentowany model stałego osadnictwa, tym samym popiera system osadnictwa sezonowego, który jest mniej kosztowny dla państwa. Według tych autorów powinien on bazować na tworzeniu osiedli wachtowych, odznaczających się brakiem stałej ludności, w których poszczególne zmiany obsadzone są specjalistami, przyjeżdżającymi do pracy na ustalony okres. Konieczna jest dokładna ocena gospodarczej efektywności systemu wachtowego, ponieważ nie zawsze się on sprawdza (Misevič K.N., Riaśenko S.V., 1997). Przy wypracowaniu dalszej strategii rozwoju tych obszarów ważne jest odwołanie się do doświadczeń w zagospodarowaniu północnych regionów innych krajów³.

W Rosji po rozpadzie Związku Radzieckiego rozgorzała debata, w której uczestniczą także naukowcy, czy warto nadal dofinansowywać obszary Północy. W konflikcie „za” i

---

³ Zaludnienie trudno dostępnych obszarów północnych poza Rosją jest zdecydowanie mniejsze. Na kanadyjskiej Północy, obejmującej obszar ponad 6,5 miliona km² mieszka 3 osoby na 100 km². Podobnie niewielką gęstością zaludnienia odznaczają się Alaski i północne tereny Skandynawii. Dzięki zastosowaniu nowszej techniki, dostosowanej do niskiej temperatury powietrza, osiągane są istotne rezultaty przy niewielkim udziale pracy ludzkiej. Ludność tych obszarów mieszka w niewielkich (od 3 do 10 tysięcy mieszkańców) miastach, w lekkich, jednopiętrowych domach mieszkalnych, posiadających dobrze rozwiniętą infrastrukturę komunalną.

„przeciw” bardzo ważną rolę odgrywa odwieczny problem wyboru drogi rozwoju kraju. Część autorów, m.in. Pivovarov J.L., Šlihter S.B. prezentują tezy o zgubności trwającego przez dziesięciolecia procesu osławiania Północy i konieczności ograniczania przestrzeni adaptacyjnej (Pivovarov J.L., 1997). Z kolei tezy o szkodliwości zagospodarowania tych obszarów zostały poddane ostrej krytyce przez m.in. Kotlákova W.M., Bondmana M.K., Lappo G.M. i Pilásova A.N.. Podejmowane w tej dyskusji argumenty bazują zarówno wypracowanych dziesięciolecia wstecz teoriach⁴ jak i na współczesnych badaniach. Zarówno w jednej, jak i w drugiej grupie wskazywanych jest szereg logicznych uwarunkowań, które rzutują na podjęcie konkretnych działań. Nie brakuje jednak również opinii, które dla potwierdzenia słuszności głoszonych tez bazują na nierozsądnych, wręcz błędnych założeniach. Na przykład Klimenko V.V. (1995) przedstawił propozycję, iż powinno się wysiedlić obszary, na których średnia roczna temperatura powietrza jest niższa od -2°C oraz te, które położone są powyżej 2000 m n.p.m.. Autor ten uważa, iż wskazane przez niego wartości na tyle utrudniają warunki życia w Rosji, iż utrzymywanie osadnictwa na wspomnianych obszarach jest nieuzasadnione ekonomicznie. Zgadzając się z Klimienką, należałoby ewakuować ludność m.in. Nikołajewska nad Amurem (średnia roczna temperatura powietrza wynosi tam $-2,4^{\circ}\text{C}$), Bracka ($-2,6^{\circ}\text{C}$) oraz Czyty ($-2,9^{\circ}\text{C}$), natomiast dofinansowywać np. stację Oziernaja na Półwyspie Kameczackim, gdyż tam średnia roczna temperatura powietrza wynosi $1,3^{\circ}\text{C}$ (Golubčikov J.N., 1999). Wśród osób w Rosji, które uważają, iż wysiedlenie obszarów Północy jest konieczne, podawane są argumenty, iż pozwoli to na uwolnienie znacznych państwowych środków, ponieważ roczne wydatki na utrzymanie mieszkańców tego regionu osiągały w drugiej połowie lat 90. 12-13 milionów rubli rocznie (Starikov V., 1997). Należy jednak zwrócić uwagę na fakt, iż za kwotami tymi nie są podawane żadne rozliczenia pokazujące, ile wnosi do budżetu kraju statystyczny mieszkaniec Północy, regionu, który dostarcza 60% walutowych wpływów państwa.

Północ wobec Rosji

Podejście mieszkańców Północy do pozostałej części kraju zmieniało się w poszczególnych okresach. W czasie Związku Radzieckiego priorytetowe działania mające na

---

⁴ Stefanson V. (1933) pisał, że Grecy i Rzymianie przekonali, że mglisty i mroźny klimat Francji i Niemiec zatrzymuje wyższy rozwój człowieka, więc nie można oczekiwać niczego dobrego od tych krajów i mieszkających tam narodów.

celu zagospodarowanie, tych niedostępnych obszarów, wpłynęły na fakt, iż Północ kojarzona była z szansą rozwoju, zmianą dotychczasowych warunków życia, z nadzieją, ale również z obawą przed nieznanym. Wielu mieszkańcom Związku Radzieckiego opłacało się porzucić swe domostwa w cieplejszych częściach kraju i przenieść się, wraz z całą rodziną, na odległą Północ. Prowadzony system dopłat dla ludności zamieszkującej szczególnie niekorzystne obszary powodował, iż pomimo trudnych warunków środowiskowych, otrzymywane pieniądze pozwalały na godne życie na Północy z możliwością odpoczynku dla całej rodziny, w postaci urlopu spędzanego na południu, nad ciepłym Morzem Czarnym. Północ dysponowała surowcami naturalnymi, których brakowało w pozostałej części kraju. Region ten dostarczał od 50 do 70% wpływów państwa, poprzez przesyłanie surowców mineralnych, drewna, nawozów mineralnych, ryb, futer i skór zwierząt. Niedogodności związane z uciążliwością warunków klimatycznych, pewnego rodzaju izolacją transportową i informacyjną były rekompensowane poprzez godziwe zarobki oraz liczne zniżki i dopłaty m.in. do transportu miejskiego. Ludzie zamieszkujące te obszary na ogół byli przekonani o słuszności wyboru miejsca zamieszkania, a niektórzy wręcz uznawali swą ciężką pracę za rodzaj misji wobec narodu. Po rozpadzie Związku Radzieckiego układ relacji uległ pewnym zaburzeniom. Północ nadal dostarcza bezcennych dóbr i jest największym dawcą do budżetu, spośród wszystkich regionów kraju. Tylko w 1996 roku północne podmioty Federacji Rosyjskiej oddały do budżetu 29,6 trylionów rubli, podczas gdy otrzymana pomoc wyniosła zaledwie 8,4 trylionów rubli (Mir Severa, 1998). Zatem dofinansowanie regionów Północy ciągle istnieje, jednak jest z roku na rok coraz mniejsze i w coraz mniejszym stopniu umożliwia normalne funkcjonowanie w tych ekstremalnych warunkach środowiskowych. Ludzie zamieszkujący te obszary czują się niepotrzebni, opuszczeni i zdani na samych siebie, wyrażają swe pretensje do kraju, który nie tak dawno sprowadził ich na te obszary. Koszty utrzymania wzrosły w znacznym stopniu, a wzrost cen transportu przyczynia się do coraz wyraźniejszej izolacji regionu. Koszty utrzymania zasobów ludzkich oraz kapitału zakładowego wzrosły w porównaniu z pozostałą częścią kraju średnio dwukrotnie (Granberg A.G., 2004). Podniesienie opłat transportowych, cen energii elektrycznej w jednakowym stopniu we wszystkich regionach Rosji, postawiło w szczególnie niekorzystnej sytuacji zwłaszcza ludność Północy. Zdecydowanie mniej regularnie docierają transporty z żywnością i innymi ważnymi artykułami przemysłowymi. Narodowe oblicze traci legendarny Północny Szlak Morski. W wyraźnie zmniejszonych przewozach (z 6,6 milionów ton w 1987 roku do 1 miliona ton pod koniec lat 90.) coraz częściej uczestniczą statki pod innymi banderami, szczególnie fińską i norweską. Na morzach opływających od północy Rosję zdecydowanie

częściej od drugiej połowy lat 90. pływają lodołamacze szwedzkie i niemieckie, niż rosyjskie. Największa na świecie flota lodołamaczy rosyjskich starzeje się, szybko zbliżając się do granicy wieku dopuszczalności technicznej. Opracowanie perspektywicznych zagadnień dotyczących Narodowego Północnego Szlaku w znacznym stopniu przeszło w ręce międzynarodowego konsorcjum, gdzie główną rolę odgrywają Norwegowie i Japończycy (Mir Severa, 1998).

Północ rości pretensje wobec Rosji na różnych płaszczyznach. Jedną z nich jest zgoda państwa na napływ obcokrajowców, a przede wszystkim udzielenia im dostępu do zasobów naturalnych. Wielu z obserwatorów podkreśla, iż warunki, na jakich doszło do przekazania dostępu do surowców, czyli tzw. porozumienie o podziale produkcji, to wyjątkowo kolonialna forma, która miała dotąd zastosowanie głównie w krajach rozwijających się i to 20-30 lat temu. W celu ochrony lokalnego rynku pracy przed obcokrajowcami zostały podjęte już określone działania. Norylsk, który w trakcie wizyty premiera Kanady P. Trudeau został nazwany „arktycznym cudem”, będący największym na świecie ośrodkiem wydobycia rud niklu, od 2001 roku jest miastem zamkniętym dla obcokrajowców. Podobna sytuacja dotyczy stolicy Tajmyrskiego Okręgu Autonomicznego - Dudinki, gdzie również od 2001 roku nie wolno wjeżdżać mieszkańcom innych państw. Zgłaszane są postulaty, aby głównym czynnikiem decydującym o przyjmowaniu zagranicznej siły roboczej była skala popytu na siłę roboczą, rozpatrywana w kontekście rozwoju regionalnego. Takie podejście zapewni napływ odpowiedniej liczby migrantów, ale tylko tych, którzy spełniają wymagania rynku pracy w ramach obiektywnej selekcji, bez udziału czynnika rasowego i etnicznego (Granberg A.G., 2004). Obszary, które już podjęły decyzje o izolacji argumentują swe decyzje zabezpieczeniem godnych warunków do pracy i życia ludności miejscowej.

Ludność Północy po rozpadzie Związku Radzieckiego coraz częściej decyduje się na wyjazd do europejskiej części kraju, gdyż nie widzi możliwości życia, na poziomie odpowiadającym sytuacji sprzed 1991. Północ oczekuje obecnie od Rosji pomocy większej od tej, którą otrzymywali w Związku Radzieckim. Nie jest to jednak możliwe, gdyż problemy związane z transformacją gospodarczą dotyczą mieszkańców całego kraju i nikogo w sposób szczególny nie przejmuje los ludności dalekiej Północy. Region ten wyludnia się w zaskakującym tempie. Na niektórych obszarach, jak np. w Czukockim Okręgu Autonomicznym liczba osób od 1991 roku zmniejszyła się o ponad 50%. Ubytek zaludnienia dotyczy prawie wszystkich jednostek osadniczych, które charakteryzują się zróżnicowanym tempem tego procesu. Większość ludzi decyduje się na wyjazd, a zostają ci, których na to nie stać, bądź zmusza ich skomplikowana sytuacja rodzinna. Migranci wskazują na trudności w

opuszczeniu dotychczasowych miejsc zamieszkania i bierność władz w udzieleniu im pomocy. Sprzedawane mieszkania są stosunkowo tanie, gdyż zainteresowanie zakupem lokali jest niewielkie. Uzyskane w ten sposób pieniądze nie pozwalają na zakup nowego mieszkania w europejskiej części Rosji, gdyż tam ich ceny są zdecydowanie większe.

Kryzys na Północy dotknął także rozwijającą się na tym obszarze wcześniej naukę. Wiele projektów dotyczących tego regionu zostało wstrzymanych, z powodu niewystarczających finansów, niezbędnych do prowadzenia badań. Władze państwowe w zdecydowanie mniejszym stopniu zainteresowane są dofinansowywaniem projektów podejmowanych w rosyjskiej Arktyce. Znacząca część jeszcze prowadzonych rosyjskich badań na Oceanie Arktycznym realizowana jest dzięki zagranicznym dotacjom. Znany badacz polarny G.G. Matišov (1997) pisze: „Jednak niemożliwa jest sytuacja, kiedy liczba publikacji zagranicznych uczonych dotycząca rosyjskiej Północy zaczyna dominować nad pracami narodowych autorów. W opracowaniach pisanych przez obcokrajowców coraz częściej o badaczach rosyjskich wspomina się tylko kursywą, a działalność stacji polarnych sprowadza się do zanieczyszczania otaczającego środowiska”.

Północ, jako region, zgłasza wyraźne pretensje wobec swojego kraju, podając liczne przykłady ze świata, świadczące o wyraźnej trosce władz wobec osób mieszkających w ekstremalnych warunkach klimatycznych. Agranat G.A. (1991), znawca rosyjskiej Północy, podaje liczne przykłady. W Kanadzie władze doszły, na przykładzie jednego z północnych rejonów górniczych do wniosku, iż po 25 latach wyraźnych nakładów finansowych, obszar ten wypracowuje znacznie więcej zysków, niż strat. Konieczne rozmiary dotacji, zasiłków w północnych rejonach za granicą czterokrotnie przewyższają ich wielkość w obwodach ekonomicznie rozwiniętych. Absolutny rekord należy do Danii, gdzie na jednego mieszkańca Grenlandii przypada średnio 10 tysięcy dolarów amerykańskich dotacji rocznie. Nie można, oczywiście, porównywać zaludnienia rosyjskiej Północy z Grenlandią oraz możliwości finansowania poszczególnych regionów przez Rosję i Danię. Jednak sensowność pomocy udzielanej Północy, która ciągle jest motorem całej gospodarki rosyjskiej oraz frustracja mieszkającej tam ludności wobec swojego kraju, wydają się w pełni uzasadnione.

Co czeka rosyjską Północ?

Nad przyszłością Północy zastanawiają się naukowcy, dziennikarze, pisarze, politycy oraz zwykli ludzie. Specjaliści z Rosyjskiej Akademii Nauk opracowali w 2000 roku

szczegółową strategię rozwoju makroregionów Rosji do 2010 roku. Zostały przedstawione priorytety oraz różne drogi ich realizacji. Dla Północy zostało zarysowanych 5 możliwych scenariuszy, z których okres realizacji ich strategii podzielono na dwa etapy: 2002-2005 i 2006-2010. Oprócz wnikliwej analizy merytorycznej zawartej w przygotowanej strategii, nie brakuje także ocen słuszności wyboru każdej z dróg. Naukowcy wyrazili opinię, iż najwłaściwszą drogą dla rosyjskiej Północy powinien być strategiczny plan, bazujący na drugim scenariuszu. Składa się on z następującego systemu priorytetów: zatrzymania ludności w regionie, bez blokowania świadomych decyzji o zmianie miejsca zamieszkania, rozwój międzynarodowej współpracy gospodarczej i realizacja wielkich międzynarodowych projektów gospodarczych oraz tworzenie i rozwój infrastruktury zabezpieczającej geostrategiczne interesy Rosji na Oceanie Spokojnym, poprzez tworzenie korytarzy transportowych i infrastruktury energetycznej. Jednak spostrzeżenia po kilku latach od ogłoszonej strategii pozwalają wnioskować, iż brak wymienionych działań może oznaczać realizację pierwszego, pesymistycznego scenariusza dla rosyjskiej Północy. Zakładał on, iż bez istotnej pomocy państwowej rozwój regionu będzie bazował na sektorze przyrodniczo-surowcowym, ciągle wymagającym technologicznej modernizacji, a w zakresie społecznym zmiany będą niekorzystne dla mieszkającej tam ludności. Brak inwestycji i modernizacji całej gospodarki regionu doprowadzi do przeobrażenia jej w prowincję surowcową, gdzie warunki życia będą utrudnione, a w wielu przypadkach niemożliwe. Spowoduje to masowe wyjazdy ludności, zwłaszcza młodej, a w efekcie niekorzystne zmiany w strukturze wiekowej na tym obszarze. Brak inwestycji transportowych doprowadza do niszczenia istniejących sieci połączeń, tym samym przyczyniając się do „zamykania” wielu miast i wsi. Przy braku relatywnie tanich połączeń komunikacyjnych regionu z innymi częściami Rosji i żadnych działań związanych z modernizacją istniejących szlaków Północy grozi przekształcenie w „więzienie gospodarcze” (Granberg A.G., 2004).

O braku optymistycznego spojrzenia ludzi w przyszłość decydują także podejmowane przez rosyjski parlament decyzje. 22 sierpnia 2004 roku Duma przegłosowała i przyjęła zmiany w prawie federalnym, dotyczące ulg i gwarancji dla ludności, w tym zamieszkującej m.in. Północ, które wejdą w życie 1 stycznia 2005 roku. Najważniejsza zmiana w prawodawstwie polega na tym, iż z dotychczasowych zapisów o ulgach usunięto słowo – państwowe. Oznacza to, iż od 2005 roku rząd Federacji Rosyjskiej zdejmuje z siebie obowiązek finansowania znacznej części ulg dla osób, które pracują w instytucjach podlegających władzom obwodów, republik, itd. oraz poszczególnych miast. W wyniku tych zmian przestaną być dofinansowywane m.in. szpitale, biblioteki, placówki oświatowe

podlegające władzom niższego szczebla administracyjnego. Placówki te będą otrzymywać pomoc od gubernatorów i władz poszczególnych jednostek, które muszą wygospodarować pieniądze na ten cel. Zmiana źródła finansowania dotyczy także licznych podmiotów podlegających władzom miast. Druga zasadnicza zmiana polega na tym, iż w miejsce ulg funkcjonujących do 2004 roku będzie wypłacany odpowiedni ekwiwalent pieniężny, przy czym wszelkie specjalne współczynniki dla ludności Północy przestają funkcjonować. Oznacza to wyrównanie wysokości otrzymywanych dopłat zarówno dla ludzi z „kontynentu” (matierika⁵), jak i tych żyjących na Północy. Wysokość przyznanych kwot, odpowiadających wcześniejszym ulgom została zapisana w ustawie i jest zróżnicowana, w zależności od tego, której grupy ludności dotyczą. Na przykład członkom rodzin weteranów Wielkiej Wojny Ojczyźnianej, których na koniec 2004 roku żyło w Rosji 181 tysięcy, przysługiwały: zniżki na przejazdy transportem miejskim i podmiejskim, na lekarstwa, opłaty mieszkaniowe i abonament telefoniczny, a po zmianie przepisów otrzymają miesięcznie 150 rubli, co odpowiada około 5 dolarom amerykańskim. Zmiany te dotyczą również innych grup, otrzymujących dotąd ulgi, m.in. inwalidów I, II, i III grupy, honorowych krwiodawców, żołnierzy. Grupy, którym przysługiwały bardziej rozbudowane zniżki, dotyczące dodatkowo np. wyjazdów sanatoryjnych, zakupu paliwa otrzymają większe kwoty, np. uczestnicy Wielkiej Wojny Ojczyźnianej – 1050 rubli, czyli około 35 dolarów amerykańskich (Butkeev V., 2004).

Rosyjska Północ kilkanaście lat po rozpadzie Związku Radzieckiego znalazła się na niebezpiecznym rozdrożu. Im w większym stopniu o jej przyszłości decydować będzie doraźna polityka, a nie opracowywane przez naukowców – ekonomistów, geografów, socjologów strategie rozwoju i ekspertyzy, tym obawy są większe. Ważne jest, aby gospodarka Północy stopniowo traciła ścisłą zależność od eksploatacji zasobów naturalnych i ich eksportu. Rozwój innowacyjnych, bazujących na wysokiej technologii przedsięwzięć pozwoli wykorzystać istniejące bogactwo surowców i dokonać jakościowego przełomu w poprawie poziomu życia ludności i racjonalnego wykorzystania naukowo-technicznego i społecznego potencjału Północy. W najbliższych latach priorytetem powinna być walka z ubóstwem, gdyż postępujące zubożenie społeczeństwa jest ważnym czynnikiem, przyczyniającym się do podejmowania działań, mających na celu zorganizowanie wyjazdu. Dopóki Rosja nie zdecyduje o słuszności inwestowania w Północ, a nie tylko eksploatacji,

---

⁵ Określenie matierik, oznaczające kontynent funkcjonuje wśród ludności Północy dość powszechnie, zwłaszcza tej zamieszkującej Syberię i Daleki Wschód. Stosuje się je dla podkreślenia izolacji, wynikającej z odległości do europejskiej części kraju. Ma ono wyraźnie pozytywne znaczenie.

ciągłe zasobnych złoź, region ten będzie gospodarczym więzieniem, z którego wielu udało się już uciec.

Piśmiennictwo:

- Agranat G.A., 1991, *Novye podhody k Severu: global'nye aspekty*, [w:] *Izvestiâ Akademii Nauk Seriâ Geografičeskaâ*, No 3, Moskva, ss.43-53.
- Agranat G.A., 1998, *Rossijskij Sever: opasnoe rasput'e*, [w:] *Izvestiâ Akademii Nauk Seriâ Geografičeskaâ*, No 4, Moskva, ss.75-86.
- Butkeev V., 2004, *Sovety o l'gotah i kompensaciâh*, MAOBTI, Magadan.
- Golubčikov J.N., 1999, *Sever w geostrategii Rossii*, [w:] *Izvestiâ Akademii Nauk Seriâ Geografičeskaâ*, No 4, Moskva, ss.7-13.
- Gorbackij G.V., 1967, *Fiziko-geografičeskoe rajonirovanie Arktiki*, No 1, Izdatelstvo LGU, Leningrad.
- Granberg A.G.(red.), 2004, *Strategii makroregionov Rossii: metodologičeskie podhody, priority i puti realizacii*, Nauka, Moskva.
- Klimenko V.V., 1995, *Rossija: tupik w konce tunnelâ, obšestvo nauki i sovremennost'*, No 1, ss.71-80.
- Kondracki J., 1997, *Regionalizacija fizycznogeograficzna*, [w:] *Encyklopedia Geografii Świata Europa Wschodnia, Azja Pólnocna i Środkowa, Zakaukazie*, Wydawnictwo Wiedza Powszechna, Warszawa.
- Kotlâkov V.M., Losev K.S., Ananičeva M.D., 1998, *Sravnene narušennosti ekosistem Rossii i drugih stran Evropy*, [w:] *Izvestiâ Akademii Nauk Seriâ Geografičeskaâ*, No 2, Moskva, ss.18-19.
- Matišov G.G., 1998, *Obšie pričiny krizisnyh âvlenij v ekosistemah Severnoj Evropy*, Kol'skij naučnyj centr RAN, ss.8-33.
- Mir Severa, 1998, No 1, Moskva.
- Misevič K.N., Riašenko S.V., 1997, *Socialno-ekologičeskie problemy žiznedeâtel'nosti naseleniâ azâtskoj Rossii*, [w:] *Geografia i prirodnye resursy*, Moskva, ss.24-33.
- Pivovarov J.L., 1997, *Sžatie intensivno ispol'zuemogo prostranstva: koncepciâ makroregional'nogo rozvitiâ Rossii*, [w:] *Izvestiâ Akademii Nauk Seriâ Geografičeskaâ*, No 5, Moskva, ss.114-124.
- Starikov V., 1997, *Bol'šoe pereselenie stoit bol'ših deneg*, *Rossijskaâ Federaciâ*, No 22, s.6.
- Stefanson V., 1933, *Nowaâ strana na Severe*, Moskva.
- Vavilov N.I., 1965, *Izbrannye trudy w pâti tomah*, t.5, Leningrad.
- Vil'ček G.E., Serebrânnij L.R., Tiškov A.A., 1997, *Ustojčivoe razvite Rossijskoj Arktiki: čto možet geografiâ?*, [w:] *Izvestiâ Akademii Nauk Seriâ Geografičeska*, No 1, Moskva, ss.29-42.
- Volens N.V., 1922, *Kolonisty Murmana i ih hozâstvo*, Institut po izučeniu Severa, vyp.22, Moskva.